

Avalik õigus I. Infotehnoloogia, majandus ja õigus: kas luik, vähk ja haug?

Õigusteadlase vaade *e-Tempora e-Mores*

Dr. iur. Mario Rosentau

Tartu Ülikooli võrdleva õigusteaduse lektor, advokaadibüroo Hansa Law Offices vandeadvokaat

Infoühiskond – kas nimi või loomus?

Ühe moodsa sotsioloogilise määratluse järgi ühiskond on normide ja väärtuste alussüsteem, millest inimesed oma tegevuses juhinduvad. Järelikult: küsides infoühiskonna järele, peame vaatama, kuivõrd info-kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) on muutnud normide ja väärtuste alussüsteemi võrreldes seniste ühiskondadega.

Mõned mõeldavad mõõdupuud:

Uus ühiskondlik-majanduslik formatsioon (K. Marx).

„Uus laine“: neoindustriaalne ühiskond (Alvin Toffler, Daniel Bell jt).

„Dünaamiliste konstantide“ meetodid: nt Talcott Parsonsi „universaalid“.

Vajaduste kahjuteooria ja *infoühiskonna normtasemed*: kui palju on tekkinud teavet ja infolahendusi, ilma milleta inimesed kannataksid või saaksid kahjustatud?

Quo vadis?

Nagemaks, kuhu suunda „infotehnoloogiline raket“ lendab, tuleb vaadata, kust ta tuleb!

Raketi trajektoriks on teabe loomise, kodeerimise, salvestamise, levitamise, töötlemise ja taaskasutamise areng. See toimub aga „meeletu kiirendusega“:

Start ja 1. aste: verbaalse keele teke: 300 000 – 150 000 aastat

2. aste: kiri ja kirjalik loomine: u 6000 aastat

3. aste: trükipress ja trükikiri – u 550 aastat

4. aste: elekterside ja massimeedia – vahemikus umbes 170 – 70 aastat

5. aste: üleilmsed digitaalside, andmeseire ja massimultimeedia võrgustikud – senine evolutsioon vahemikus umbes 25-50 aastat.

Mis tuleb 6. astmena? Kas „arukas kõiketeadev kvantpilv“ ja „mõtteliidesed“?

Kas inimene suudab sellel raketil kaasa lennata?

Pealegi, inimkonna tehnoloogiaraketil on mitu muudki sünergeetilist mootorit: robotika, genoomika, nanotehnoloogia, sünteetiline bioloogia...

Kas kujuneb kübersümbiootiline ühiskond?

Teaduse ja tehnoloogia saavutusi on lühikeses perspektiivis üle hinnatud ja pikas perspektiivis alahinnatud.

Infoühiskonna riskid ja võimalused

Õiguslikud väljakutsed? Neid on palju! Mõned põhilised, sh majanduslikud:

- Tehnoloogiliste riskide haldamine: kas „ohtlike tehnoloogiaid“ saab täielikult keelustada? Kuidas tehnoloogilisi ohutegureid, nii otseseid kui kaudseid, ennetada ja kontrollida?
- Mõne visiooni järgi ka tehisintellekt tekib majandussfääris: arukatest ekspertsüsteemidest.
- Isiksuse autonoomia kaitse, mh:
 - a) isikute endi eest: kas enesekahjustamise ohu tõttu tekib vajadus sekkuda enesemääramisvabadusse (nagu seda tehakse tubaka- ja alkoholipoliitikaga)?
 - b) võrgu- ja andmemonopolide eest.
- Küberjulgeolek, infoturve: hüved vs ohud.
- Võrgus sooritatavate tehingute õiguskindluse tagamine.
- Digivormis intellektuaalomandi kaitse.
- Kas on vajalik oskus- ja kultuuripärandi (nt kalligraafia või käekirja) kaitse hariduses?

– Digitõendid – tohutud võimalused tulevikus vs tehniline ebaregulaarsus praegu.

Kas IT võib muuta õiguse aluseid?

Pole kahtlust, et „digipööre“ on esitanud uusi nõudeid õiguslikule regulatsioonile. Ent kas „digipööre“ on muutmas ka õiguse aluseid?

Vaadakem näiteks *info avaldamise* ja *info varjamise* kui sotsiaalse suhte väärtuste võrdlust.

Ehkki it-lahendused teevad üha enam asju, mida inimesed üksi ega ühes ei suuda teha, peame siiski lootma, et it-lahendused täiendavad ja kasvatavad inimese võimekust ning ei ahista ega kahanda seda.

Õnneks oleme (vähemalt osaliselt) loobunud „looduse valitseja“ loosungist.

Ent kindlasti ei tohi me loobuda tehnoloogia valitseja rollist!